

2E EDITIE

Podestras

CTUALITEIT

TAAL GE

Een gedicht
om niet te
vergeten

KUNST A

Naam

Klas

School

De dichter en

Paul Celan

Paul Celan wordt in 1920 als zoon van Duitstalige joden geboren in de Roemeense stad Czernowitz. Het is een stad waar veel culturen samenkomen, waar de mensen, zoals Celan later zegt, 'leven van boeken en verhalen' uit verschillende talen. Op jonge leeftijd begint hij zelf te schrijven, want hij wil dichter worden, in het voetspoor treden van beroemde Duitse schrijvers.

Maar zijn jeugd wordt verstoord door toenemend antisemitisme, zelfs in zijn schoolklas. In 1941 wordt de stad door Nazi-Duitsland bezet. Celan duikt onder, probeert te vluchten maar belandt in een werkkamp waar hij dwangarbeid moet verrichten. In 1942 worden zijn ouders naar een concentratiekamp gedeporteerd en vermoord. Celan gaat door met schrijven, maar in deze jaren veranderen zijn gedichten van vorm en inhoud. De toon wordt grimmiger.

In dit werkschrift leer je de dichter Paul Celan en zijn gedicht Todesfuge kennen. Het gedicht is in meer dan 40 talen vertaald en maakt Celan wereldberoemd. De lessen gaan over de achtergronden en de impact van het gedicht.

Dit symbool verwijst naar bijbehorende achtergrondinformatie en werkbladen op www.celan.nl/verdieping

Celan is niet de echte naam van de schrijver. Meer weten over zijn jeugd? Ga naar **biografie Verdieping > achtergrondinformatie**

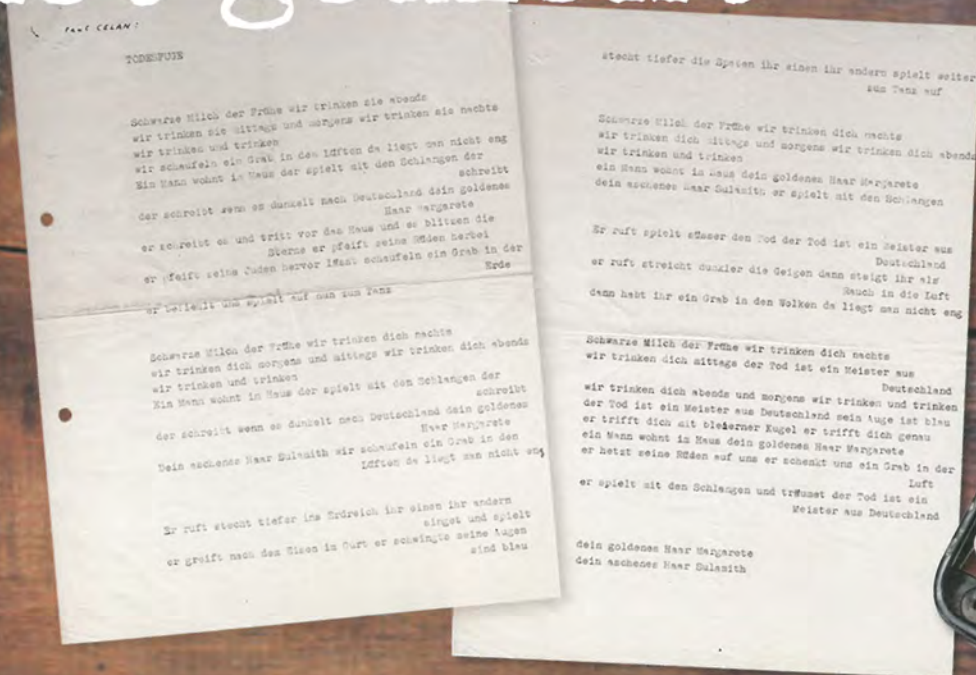

Samen met zijn ouders

Op 5-jarige leeftijd

het gedicht

Celan schreef zijn gedichten met de hand, om ze daarna uit te typen. Hier zie je de originele getypte versie van Todesfuge. Dit typoscript is tussen 1945 en 1949 ontstaan.

Paul Celan schrijft Todesfuge in mei 1945, op 24-jarige leeftijd. In het gedicht verwerkt Celan zijn eigen ervaringen maar ook berichten die hij in kranten heeft gelezen en verhalen die hij van overlevenden heeft gehoord.

Op de volgende bladzijde vind je de tekst van Todesfuge en een qr-code naar Paul Celan die het gedicht voordraagt.

Duitsche Joden opgejaagd Vreeselijke tooneelen van verwoesting en ellende

GEORGANISEERDE VERNIELING VAN JOODSCH BEZIT IN DERDE RIJK

Voortzetting der anti-semitische ongeregel-
heden te Berlijn en in andere Deutsche steden.
Voor miljoenen schade aangericht. — Vermoe-
delijk zijn nagenoeg alle synagogen verwoest.
Verzekeringmaatschappijen zouden van oordeel
zijn, dat zij niet tot vergoeding verplicht zijn, daar
er „force majeure” in het spel is.

Regeering bereidt nieuwe Jodenwetten voor

Meer weten over dit **typoscript** van Todesfuge?
Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Algemeen Handelsblad,
11 november 1938

Opdracht 1 – Lezen en luisteren

Beluister in de klas het oorspronkelijke Duitse gedicht, voorgedragen door Paul Celan.

Schwarze Milch der Frühe wir trinken sie abends
wir trinken sie mittags und morgens wir trinken sie nachts
wir trinken und trinken
wir schaufeln ein Grab in den Lüften da liegt man nicht eng
Ein Mann wohnt im Haus der spielt mit den Schlangen der schreibt
der schreibt wenn es dunkelt nach Deutschland dein goldenes Haar Margarete
er schreibt es und tritt vor das Haus und es blitzen die Sterne er pfeift seine Rüden herbei
er pfeift seine Juden hervor läßt schaufeln ein Grab in der Erde
er befiehlt uns spielt auf nun zum Tanz

Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts
wir trinken dich morgens und mittags wir trinken dich abends
wir trinken und trinken
Ein Mann wohnt im Haus der spielt mit den Schlangen der schreibt
der schreibt wenn es dunkelt nach Deutschland dein goldenes Haar Margarete
Dein aschenes Haar Sulamith wir schaufeln ein Grab in den Lüften da liegt man nicht eng

Er ruft stecht tiefer ins Erdreich ihr einen ihr andern singet und spielt
er greift nach dem Eisen im Gurt er schwingts seine Augen sind blau
stecht tiefer die Spaten ihr einen ihr andern spielt weiter zum Tanz auf

Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts
wir trinken dich mittags und morgens wir trinken dich abends
wir trinken und trinken
ein Mann wohnt im Haus dein goldenes Haar Margarete
dein aschenes Haar Sulamith er spielt mit den Schlangen

Er ruft spielt süßer den Tod der Tod ist ein Meister aus Deutschland
er ruft streicht dunkler die Geigen dann steigt ihr als Rauch in die Luft
dann habt ihr ein Grab in den Wolken da liegt man nicht eng

Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts
wir trinken dich mittags der Tod ist ein Meister aus Deutschland
wir trinken dich abends und morgens wir trinken und trinken
der Tod ist ein Meister aus Deutschland sein Auge ist blau
er trifft dich mit bleierner Kugel er trifft dich genau
ein Mann wohnt im Haus dein goldenes Haar Margarete
er hetzt seine Rüden auf uns er schenkt uns ein Grab in der Luft
er spielt mit den Schlangen und träumet der Tod ist ein Meister aus Deutschland

dein goldenes Haar Margarete
dein aschenes Haar Sulamith

Todesfuge

Opdracht 2 – Eerste indrukken

Geef hier je eerste indrukken weer na het lezen of beluisteren van het gedicht. De vragen in de zijlijn kunnen je daarbij helpen.

Wat is je eerste
indruk van het
gedicht?

Wat voor gevoelens
roept het gedicht
bij jou op?

Wat vind jij de
belangrijkste woorden
uit het gedicht?

Wat begrijp je
en wat begrijp
je niet?

Wat voor beelden (associaties)
roept het gedicht bij je op?

*Zou je er een tekening
van kunnen maken?*

Wil je de **Nederlandse vertaling**
van Todesfuge lezen? Ga naar
Verdieping > het gedicht

Er zijn **zeven verschillende**
Nederlandse vertalingen van Todesfuge.
Ga naar **Verdieping > werkblad 1-1**

Opdracht 3 – Tekstbegrip

Waar gaat het gedicht over?

Geef in minimaal drie steekwoorden aan wat volgens jou de kern van het gedicht is.

- 3.1. Bespreek de drie steekwoorden met een klasgenoot
- 3.2. Maak met de door jou gekozen woorden een *spoken word*
- 3.3. Maak vervolgens met de klas een grote woordspin op het bord
- 3.4. Als enkele leerlingen hun spoken word voordragen, zie je nieuwe samenhangen in de woordspin

Definitie van *spoken word*: een tekst die bedoeld is om voor te dragen, meestal om de luisteraars een boodschap mee te geven.

Als stadsdichter van Amsterdam schreef Gershwin Bonevacia het gedicht 'Daar lig je niet krap'. Beluister zijn oproep om een *spoken word* te maken bij Todesfuge. Ga naar **Verdieping > video-oproep**

Opdracht 4 – Vormkenmerken

Welke vormkenmerken heeft het gedicht?

Vaak worden gedichten gekenmerkt door rijm en ritme, door regelmatig terugkerende accenten en korte versregels van gelijke lengte. Dit zijn voorbeelden van vormkenmerken. Todesfuge wijkt hiervan af. Wat valt je op aan de vorm van Todesfuge?

Welk effect heeft deze vorm op jou?

Bespreek met een klasgenoot waarom deze vorm dit effect heeft op jou, en hoe dit bij hem of haar is.

Todesfuge wordt soms vergeleken met 'Guernica', een schilderij van Picasso. Ga naar **Verdieping > werkblad 1-2**

Opdracht 5 – Verbinden

Probeer de fuga-structuur van Todesfuge zichtbaar te maken door de fuga-begrippen (variatie, hoogtepunt etc.) te verbinden met citaten uit het gedicht. Er zijn meerdere combinaties mogelijk. Het gaat niet om 'goed' of 'fout', maar om jouw toelichting bij je keuze.

Todesfuge heeft op het eerste gezicht weinig weg van een traditioneel gedicht. Toch heeft het gedicht structuur: die van een fuga.

Definitie van een fuga: een muziekstuk waarin meerdere stemmen afwisselend een thema presenteren, dat via herhalingen en variaties in een hoogtepunt uitmondt.

MEERSTEMMIGHEID

'Ein Mann wohnt im Haus
der spielt mit den Schlangen'

'dein goldenes Haar Margarete
– dein aschenes Haar Sulamith'

HOOGTEPUNT

VARIATIE

'Schwarze Milch'

HERHALING

'ein Grab in den Lüften
da liegt man nicht eng'

'seine Augen sind blau
– sein Auge ist blau'

THEMA

'der Tod ist ein Meister
aus Deutschland'

'ein Grab in der Erde
– ein Grab in den Lüften
– ein Grab in den Wolken'

'wir trinken sie mittags und morgens
– wir trinken dich morgens und mittags'

Met deze structuur verwijst Celan naar de **'Meister der Tonkunst'**, Johann Sebastian Bach. Ga naar **Verdieping > werkblad 1-3**

Todesfuge en Jodenv

Inleiding

In de eerste les heb je Todesfuge gelezen en belangrijke kenmerken van het gedicht besproken. Op deze bladzijden belichten we de achtergronden: Wie zijn de Joden? Wat is kenmerkend voor hun identiteit? Wat houdt Jodenvervolgung in? Paul Celan heeft in Todesfuge naast eigen ervaringen ook berichten van andere overlevenden verwerkt. Hoe zijn die ervaringen verweven met algemeen bekende feiten?

Beeldbank WO2 - NIOD

Joden en Jodenvervolgung

Vervolgung van mensen begint vaak met pesten en uitsluiting. Bezittingen worden vernield, mensen worden mishandeld. Wat in kleinere kringen begint, kan uitgroeien tot vreselijke gebeurtenissen. De geschiedenis van de Jodenvervolgung laat dit zien.

Opdracht 1 – Klassikaal gesprek

Bespreek klassikaal waar je aan denkt bij het woord 'Joods' en maak vervolgens een woordspin op het bord. Doe hetzelfde met het woord 'Jodenvervolgung' en bespreek met elkaar de diverse associaties bij deze woorden.

Jodenvervolgung: ook in Nederland werden tijdens de oorlog anti-joodse maatregelen getroffen. Ga naar **Verdieping > werkblad 2-1**

ervolging

Paul, 14 jaar

Schoolervaringen van Paul

Paul krijgt thuis een joodse opvoeding en volgt zelfs extra lessen Hebreeuws, maar zijn ouders kiezen voor hem een algemene Duitstalige basisschool. De machtsovername van de nazi's in 1933 heeft een grote impact op het dagelijks leven van Paul. Hij ervaart hoe op zijn school de jodenhaat toeneemt, zoals hij op 13-jarige leeftijd aan zijn tante Minna schrijft, die naar Palestina is gevlucht.

"Wat de kwestie schoolrapport betreft, ja, hm! Ik ben tweede geworden, maar niet eerste van de klas, zoals het eigenlijk had moeten zijn als het eerlijk was verlopen. Het lag aan de leraren en het behoren tot de joodse tak van het semitische ras en nog heel wat andere hindernissen. Ja, wat het antisemitisme op onze school betreft, daarover zou ik een 300 bladzijden dik boek kunnen schrijven. Als voorbeeld kan ik je het feit melden dat mijn meneer de aardrijkskundeleraar, Zoppa heet die schurk, al twee maanden "zit", waar, dat kun je je wel indenken."

Paul had het wel vaker aan de stok met **antisemitische leraren**. Ga naar **Verdieping > werkblad 2-2**

Wat is joods?

Als je joods bent hoor je bij het joodse volk en deel je een geschiedenis, cultuur en religie. Hoe belangrijk joods-zijn in je leven is hangt af van wie je bent en de keuzes die je maakt. Voor de een is religie en traditie belangrijk, voor de ander het feit dat hij/zij bij een (vervolgde) minderheid hoort. Ook het land waar je woont en de tijd waarin je leeft hebben invloed op je joodse identiteit.

Meer weten? Ga naar Jong en Joods: jck.nl/jongenjoods

Lernamatz, den 30. Januar 1934

Liebe Tante Minna!

Die allernächstste Aufgabe ist, bitte, das Chichtschreiben. Eine erledigung ist für Lappelle habe ich auch nicht. Also, persönlich-moi, bitte!
Was Angelegenheit Zeugnis betrifft, ja, hm! ich bin der Zweite, aber nicht der erste, mit 20 von 20 Punkten. Die Professorin, die Angelegenheit zum jüdischen Zweig der semitischen Klasse, und noch viele andere Handlungen! Ja, was den antisemitismus in unserer Schule betrifft, das könnte ich ein 300 Seiten starkes Buch darüber schreiben. Als Beispiel kann ich dir die Tatsache, dass meine Herr Biologieprofessor, Zoppa nennt sich das Wesen, schon zwei Monate "sit", wo, kannst du dir schon vorstellen.

Creatief verzet

Vanwege toenemend antisemitisme op het nationalistische gymnasium wordt de 14-jarige Paul gedwongen om over te stappen naar het liberale Roemeenstalige lyceum, waar sommige leraren eveneens antisemitisch zijn. Nu hij ook nog gedwongen wordt zijn Duitse taal en cultuur op te geven, komt hij in verzet. Duits-zijn en joods-zijn vormen namelijk belangrijke aspecten van Pauls identiteit. Hij begint Duitse gedichten te schrijven om zichzelf en anderen bewust te maken van de eigen Duitse taal en joodse cultuur. Op de Roemeenstalige school richt hij een leeskring op waar leerlingen Duitse gedichten voordragen.

Opdracht 2.A – Eigen ervaringen thematiseren

Wat is identiteit?

- 2.1. Met welke drie woorden zou jij je eigen identiteit omschrijven?

- 2.2. Welk gedrag zou jij als 'intimiderend' ervaren of wat zou jij als 'onderdrukking' van jouw identiteit ervaren?

- 2.3. Paul komt in verzet door gedichten te schrijven; hij creëert zelf een tegengeluid. Hoe zou jij je op een creatieve manier verzetten wanneer je wordt geïntimideerd?

Opdracht 2.B – Creatieve verwerking

Vertaal jouw creatief verzet in een performance.

Definitie van *spoken word*: een tekst die bedoeld is om voor te dragen, meestal om de luisteraars een boodschap mee te geven.

Bekijk een video van graffitikunstenaar **Banksy**, een interview met rapper **Typhoon** of de performance 'Strijdlust' van **Lieke Marsman** en schrijf een kort bericht over hun verzet. Ga naar **Verdieping > werkblad 2-3**

Charlotte Salomon

Charlotte Salomon (1917-1943) is een Duits-joodse kunstenares. Ondanks de nationaalsocialistische machtsovername in 1933 studeert zij aan de kunstacademie in Berlijn. In 1939 vlucht Charlotte naar Zuid-Frankrijk, waar zij haar roerige familiegeschiedenis en ervaringen als joodse in Berlijn creatief begint te verwerken. Ze wordt in 1943 in Auschwitz vermoord.

Charlotte schildert haar leven in de vorm van een muziektheaterstuk met akten en scènes. Het zijn bijna achthonderd waterverfschilderingen (gouaches) met transparante overlegvellen vol teksten en muzikale verwijzingen. De titel van haar kunstwerk reflecteert de vraag waarmee ze de beschouwer achterlaat: *Leben? oder Theater?*

Opdracht 3 – Vergelijken

Ga naar charlotte.jck.nl en kies 'Bekijk het werk'. Hier kun je alle gouaches van Charlottes 'Leven? of Theater?' bekijken. Je kunt tekstfragmenten of muziek beluisteren, de gouaches omdraaien of er een transparant overheen leggen. Klik op de optie 'Filter', typ bij zoeken 'kunstacademie' en klik op 'Ok'.

3.1. Bekijk de eerste drie gouaches. Welke overeenkomsten met Paul Celan en Todesfuge herken je?

3.2. Wat zou Charlotte Salomon met de titel *Leven? of Theater?* hebben bedoeld?

Het laatste schilderij van de Duits-Joodse schilder Felix Nussbaum (1904-1944) '**Triumph des Todes**' zou je kunnen zien als een geschilderde Todesfuge. Ga naar [Verdieping > werkblad 2-4](#)

Creatief verzet

Dwangarbeid en moord

Op 5 juli 1941 bezetten de nazi's Czernowitz en ontnemen de joden hun burgerrechten. In korte tijd worden 3000 joden vermoord. Wanneer de deportaties beginnen – zo wordt bericht – verstopt Paul zich in een klein fabriekspand. Hij probeert zijn ouders over te halen met hem mee te gaan, maar zij weigeren onder te duiken. Ze hopen dat de transporten hen naar bevrijd joods gebied zullen brengen. Wanneer Paul op een ochtend in juni 1942 terugkeert van zijn onderduikadres is de voordeur van hun huis verzegeld. Hij hoort van burens dat zijn ouders zijn opgepakt. Ze worden gedeporteerd naar het Duitse concentratiekamp Michailovka in de Oekraïne.

Opdracht 4 – Reflectie

Schrijf een dialoog van Paul met zijn ouders. Met welke argumenten kan hij hebben geprobeerd hen over te halen om onder te duiken? Wat kunnen zij hebben geantwoord?

Ook Paul ontkomt niet aan gevangenschap. Hij moet zich melden en zit vanaf juli 1942 als dwangarbeider gevangen in diverse werkkampen: hij moet puinruimen en greppels graven ('schaufeln'). In een uit het concentratiekamp gesmokkeld briefje schrijft zijn moeder hem dat zijn vader aan tyfus is gestorven. Paul gedenkt hem eind 1942 in het gedicht 'Zwarte vlokken'. Steeds vaker schrijft Paul gedichten over mishandeling en moord. Begin 1943 hoort hij dat zijn moeder kort na de dood van zijn vader door een nekschot is vermoord.

Russische legers bevrijden Czernowitz in het voorjaar van 1944 en Paul keert uit het werkkamp terug naar huis. Overlevenden vertellen hem verhalen over de kampen en in de Russische krant Izvestia van 23 december 1944 leest hij berichten over concentratiekampen, waarbij ook foto's zijn afgedrukt. Daarna maakt Paul de eerste schetsen voor een gedicht dat in mei 1945 gereed is. Het heet eerst 'Todestango', later Todesfuge en wordt gepubliceerd onder het pseudoniem Paul Celan.

Opdracht 5 – Verbinden

Hieronder vind je tekstfragmenten en foto's, die onder andere afkomstig zijn uit Izvestia. Zoek bij elk fragment (soms met foto) een bijpassend citaat uit Todesfuge. De tekst van Todesfuge vind je op pagina 4.

"Folterpartijen, kwellingen en het doodschieten van mensen deden de Duitsers met muziek erbij. Daartoe vormden ze een bijzonder gevangenenorkest."

Citaat uit Todesfuge:

"Van de componist verlangden de Duitsers dat hij een bijzondere melodie componeerde, die zij Todestango noemden."

Citaat uit Todesfuge (zie ook foto 1.):

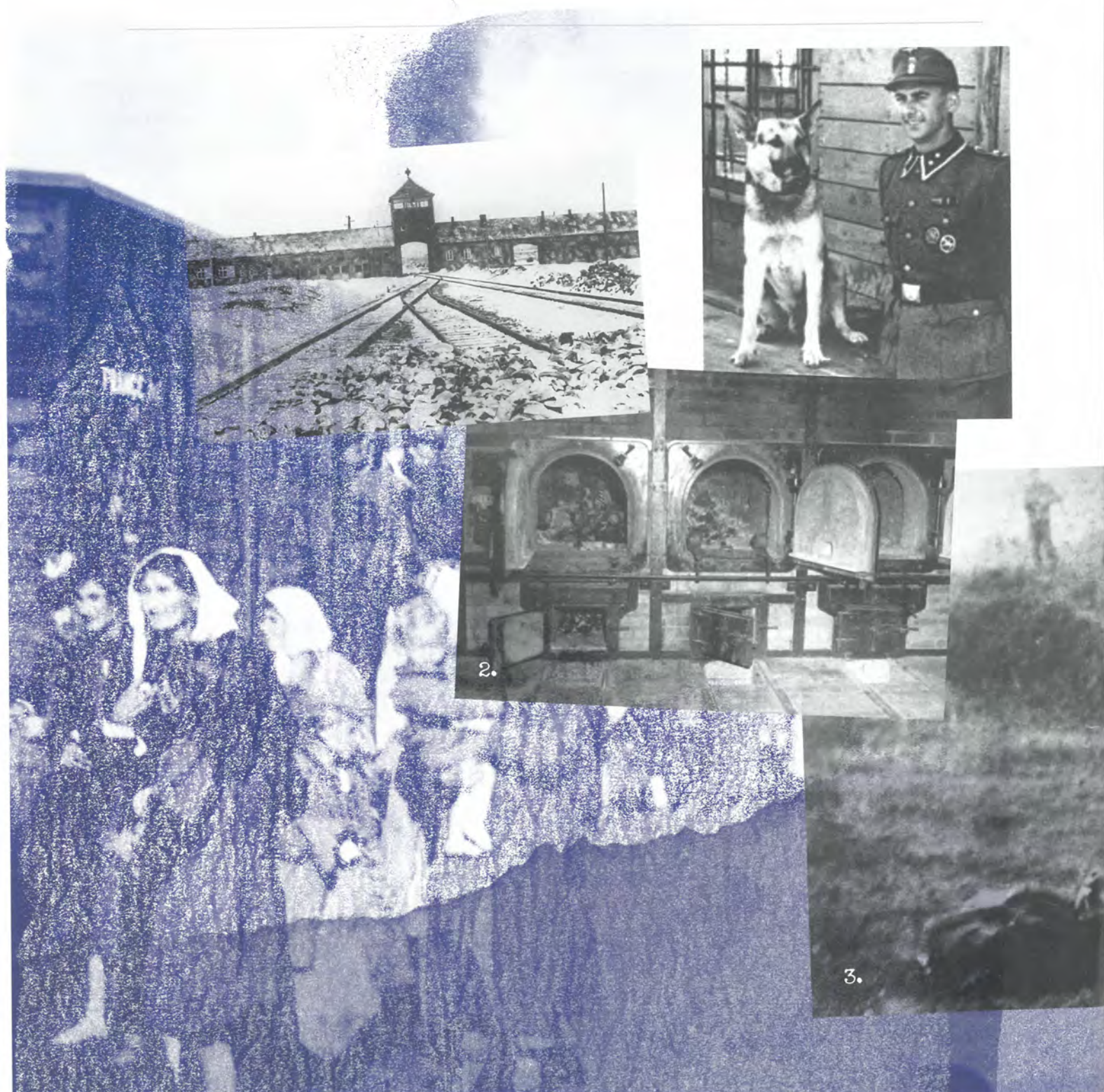

Bij een foto van een apparaat uit de verbrandingsoven staat: "De Duitse machine voor het vermalen van de botten van de verbrande lijken."

Citaat uit Todesfuge (zie ook foto 2.):

De massamoord in de kampen vindt plaats "door het een voor een doodschieten" van de mensen.

Citaat uit Todesfuge (zie ook foto 3.):

"Uit de massagraven worden de lijken weer opgegraven" (om te worden verbrand).

Citaat uit Todesfuge:

De commandant van vernietigingskamp 'Sobibor', Franz Stangl: "We ontwikkelen hier een perfect systeem" (om mensen te doden).

Citaat uit Todesfuge:

De commandant van 'Auschwitz', Rudolf Höss: "Bij ongunstig weer dreef de stank van verbranding kilometers ver weg, zodat de mensen uit omliggende plaatsen erover klaagden."

Citaat uit Todesfuge:

Volkerenmoord is verschrikkelijk, maar gebeurt nog steeds. Gregory Stanton beschrijft acht genocidale stappen die tot volkerenmoord leiden. Ga naar **Verdieping > werkblad 2-5**

Verwerken en herdenken

Inleiding

Met dit laatste thema staan we stil bij het verwerken van traumatische gebeurtenissen, zoals de Holocaust, en bij de zin van het herdenken van belangrijke gebeurtenissen. Wat herdenken we, hoe doen we dat en waarom?

Opdracht 1 – Voorkennis

In Nederland herdenken we de Jodenvervolging en de bevrijding van de nazi-overheersing op verschillende manieren.

- 1.1. Welke nationale herdenkingen of nationale monumenten ken jij?
Schrijf ze hieronder op:

- 1.2. Wat is de zin van herdenken? Kies twee stellingen die volgens jou het belangrijkste zijn. Licht je keuze toe en vergelijk die met de keuzes van klasgenoten.

- a. Door te herdenken kun je traumatische ervaringen beter verwerken.
- b. Door te herdenken maak je jonge mensen bewust van wat er is gebeurd.
- c. Door te herdenken kun je het verleden afsluiten en vergeten.
- d. Door te herdenken kun je misschien voorkomen dat het nog eens gebeurt.
- e. Door te herdenken blijft de verschrikkelijke gebeurtenis in je gedachten en vergeet je niet wat er is gebeurd.
- f. Door te herdenken toon je respect voor de slachtoffers.

Opdracht 2 – Klassikale Quiz

Zoek bij elk monument de juiste foto.

Levenspoort	nr. _____
Joods kindermemoriaal Den Haag	nr. _____
Auschwitzmonument	nr. _____
Levenslicht	nr. _____
Kamp Westerbork	nr. _____
Kindermemoriaal Kamp Vught	nr. _____

Stolpersteine

Opdracht 3 – Discussie

Naast nationale monumenten kennen we bijzondere gedenktekens, zoals de Stolpersteine/Struikelstenen die op veel plekken te vinden zijn.

3.1. Heb je ze wel eens gezien? Waar?

3.2. Wat vind je van deze manier van herdenken?

3.3. Sommige mensen zijn tegen het plaatsen van Stolpersteine. Welke redenen zouden ze daarvoor kunnen hebben? Noem er twee.

De **Stolpersteine** zijn bedacht door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. In 1995 wordt de eerste Stolperstein gelegd en inmiddels zijn de gedenkstenen al in ruim 21 landen te vinden. Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

- 3.4. Zou jij ervoor kiezen een Stolperstein te laten plaatsen als je zou ontdekken dat in jouw huis vroeger mensen woonden die door de nazi's vervolgd zijn? Bespreek je antwoord met (enkele) klasgenoten.

Via **'Wordt Gemist'** kun je een leeftijdsgenoot uit jouw buurt leren kennen die de Jodenvervolgung niet heeft overleefd. Meer weten?

Ga naar www.joodsmonument.nl/wordt-gemist/zoeken

Diet Kloos-Barendregt

Paul Celan schenkt in 1949 het typoscript van Todesfuge aan de Nederlandse verzetsheldin Diet Kloos. Als 16-jarig meisje begint zij in 1940 met creatief verzet, voordat ze zich met spionage en wapensmokkel bezighoudt.

Met de Yad Vashem-medaille eert Israël mensen die in de oorlog joden hebben geholpen.

Het Johan de Witt-gymnasium in Dordrecht gedenkt de oud-leerlinge met een plaquette.

FRAGMENT OVER

BEKIJK EEN

DIEET KLOOS

TODESFUGE EN

Meer weten over **Diet Kloos**? Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Todesfuge en kunst

Paul Celan verwerkt in Todesfuge zijn eigen oorlogservaringen maar noemt het ook een "grafschrift en een graf" voor alle vermoorde en verbrande slachtoffers. Hij voegt daaraan toe: "Ook mijn moeder heeft alleen dit graf." Todesfuge is voor hem tegelijk een persoonlijke verwerking en een herdenking van de Jodenvervolgung. Het wordt door literatuurkenners ook wel 'het gedicht over Auschwitz' genoemd. Het is daarmee zelf een monument.

In het Joods Historisch Museum in Amsterdam werd van 11 december 2020 t/m 15 mei 2021 zelfs een hele tentoonstelling aan Todesfuge gewijd. Onder de titel 'Een graf in de wolken' werden de geschiedenis en doorwerking van het gedicht uitvoerig belicht. Ook de politieke impact en de invloed op andere kunstenaars kwamen aan de orde.

Kunstwerk Helly Oestreicher: 'Todesfuge 2020'

Middelpunt van de expositie was het kunstwerk 'Todesfuge 2020', een beeld van kunstenaress Helly Oestreicher waarin ook het originele typescript van Todesfuge (zie blz. 3) voor de bezoekers te zien was.

Meer weten over **Helly Oestreicher**?
Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Opdracht 4 – Kunstzinnige verwerking

Opmerkelijk is dat het kunstwerk Todesfuge ook weer andere kunstenaars inspireert. Componisten, schilders, zangers, videokunstenaars en acteurs maken bewerkingen van de tekst. Op **YouTube** zijn diverse bewerkingen van Todesfuge te vinden. Hieronder vind je er drie:

1. Todesfuge

Paul Celan, Matthias Fuhrmeister (4:58 min.)

2. Koraktor

Todesfuge (Paul Celan) (5:52 min.)

3. Slime

Der Tod ist ein Meister aus Deutschland (4:09 min.)

Bekijk klassikaal telkens 1-2 minuten lang de uitvoering en beantwoord intussen vraag 4.1. Beantwoord daarna vraag 4.2. en bespreek je mening klassikaal of in groepjes.

4.1. Past de sfeer van deze bewerking bij het gedicht Todesfuge? Waarom?

1. _____
2. _____
3. _____

4.2. Welke van de drie bewerkingen vind je zelf het mooist? Waarom?

De filosoof Adorno beweert in 1949 dat het 'barbaars' is om **na Auschwitz gedichten** te schrijven. Er ontstaat een discussie waarin ook Todesfuge betrokken wordt. Ga naar **Verdieping > werkblad 3-1**

Premier Mark Rutte wordt omhelsd door de voorzitter van het Nederlands Auschwitz-Comité Jacques Grishaver.

Januari 2020

Foto: ANP

Mark Rutte maakt excuses voor de rol van de Nederlandse overheid bij de Jodenvervolgung in de Tweede Wereldoorlog

Opdracht 5 - Discussie

Todesfuge is een vorm van herdenken, maar er zijn ook nationale plechtigheden om te herdenken. Wat is volgens jou de zin van het nationaal herdenken van gebeurtenissen als de Jodenvervolgung? En welke rol kunnen kunstwerken daarbij spelen?

Discussie over thema's als... 'Excuses maken', 'Waarschuwen' en 'Herdenkingen & Monumenten'. Ga naar **Verdieping > werkblad 3-2**

Toespraak van minister-president Mark Rutte bij de Nationale Holocaust Herdenking (2020). Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Dodenherdenking op de Dam 2020

Koning Willem-Alexander excuseert zich voor het gebrek aan aandacht van zijn overgrootmoeder voor de Jodenvervolgung:

"Medemensen, medeburgers in nood, voelden zich niet de steek gelaten, onvoldoende gehoord, onvoldoende gesteund, al was het maar met woorden. Ook vanuit Londen, ook door mijn overgrootmoeder, toch standvastig en fel in haar verzet. Het is iets dat me niet loslaat."

Foto: ANP

Toespraak van Koning Willem-Alexander bij de Dodenherdenking op 4 mei 2020 op de Dam in Amsterdam. Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Lees ook de tekst van de 4 mei-lezing 2020 door **Arnon Grunberg**, uitgesproken in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Ga naar **Verdieping > achtergrondinformatie**

Opdracht 6 – Kunstzinnige verwerking

Terugblikkend op zijn werk legt Celan in 1959 uit dat zijn gedicht kan worden beschouwd als 'flessenpost': een boodschap, verstuurd in de hoop dat die ooit bij een voor hem onbekende lezer aankomt. Gedichten vormen voor hem een dialoog met de lezer. Tijdens de lessen is Celan (zijn stem, zijn foto, het gedicht) telkens aanwezig geweest, wat jou in gesprek met hem brengt en tot ontvanger van de 'flessenpost' maakt. Nu is het aan jou om te antwoorden door het gesprek aan te gaan met Celans werk.

We geven hier enkele mogelijkheden voor een creatieve reactie op Celans gedicht, voor een kunstzinnige verwerking van je ervaringen met de thema's uit dit werkschrift.

Beeld

Maak een tekening of stripverhaal. Maak een fotocollage rondom Todesfuge.

Tekst

Schrijf een gedicht, een monoloog of een dialoog bij Todesfuge.

Geluid

Draag het gedicht met enkele medeleerlingen meerstemmig voor. Speel een compositie bij Todesfuge. Leg het eventueel vast op mp4.

Theater of filmimpressie

Maak een uitbeelding van Todesfuge, met gebruik van foto's, van creatieve interpretaties of van eigen emoties bij het gedicht. Maak eventueel met je smartphone een mp4-filmimpressie.

Op de Celan-site vind je filmimpressies, waarin leerlingen hun ervaringen rondom Todesfuge presenteren:
celan.nl/filmimpressies
Ook docenten geven hun visie:
celan.nl/videoboodschap

Todesfuge

Een gedicht om niet te vergeten

Met een team van leerlingen, vo-docenten en vormgevers, studenten en medewerkers van de Faculteit der Letteren (RU) hebben wij vakoverstijgend onderwijsmateriaal ontwikkeld rondom het gedicht Todesfuge van de joodse Duitse dichter Paul Celan. Het educatief materiaal bestaat uit een werkschrift met bijbehorende online-verdiepingsopdrachten en achtergrondinformatie op:

www.celan.nl

Voor meer vo-onderwijsmateriaal Frans, Spaans, Duits, Engels, Nederlands en Kunst, ga naar **www.ru.nl/puocofsociety/lesmateriaal**

Het **vfonds** steunt jaarlijks zo'n 200 bijzondere of vernieuwende initiatieven en projecten die laten zien dat vrede geen vanzelfsprekendheid is. Met deze steun hoopt het vfonds verschillende generaties te inspireren en te stimuleren om zich in te zetten voor een vrije en vreedzame samenleving.

VSBfonds ondersteunt initiatieven van en voor iedereen die actief wil meedoen aan de samenleving. In de vorm van donaties, praktische kennis en netwerken. Het fonds wil bijdragen aan de zelfredzaamheid en samenredzaamheid in ons land.

VSBfonds,
iedereen doet mee

Auteursrecht

We hebben geprobeerd alle rechthebbenden te benaderen, maar mocht u omissies ontdekken, neem dan contact met ons op. Een overzicht van de recht-hebbenden vindt u op **www.celan.nl/colofon**

© Copyright op werkschrift, website en overige educatieve producties van Project Celan 2020 berust bij Paul Sars en Joke Ketel. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs (tenzij bij het materiaal anders aangegeven), kopieën (tenzij bij het materiaal anders aangegeven), of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

© Project Celan 2020

Project Celan 2020 is een idee en productie van Paul Sars en Joke Ketel. Website en werkschrift worden mogelijk gemaakt met subsidies van vfonds en VSBfonds en de Faculteit der Letteren (RU), met medewerking van Bureau Ketel, het Joods Cultureel Kwartier en de Radboud Universiteit. Nadere informatie over andere producten van Project Celan 2020 en over de redacties vindt u op **www.celan.nl/colofon**

Meer informatie?

Wilt u meer weten over het educatieve project/website celan.nl? Stuur dan een mailtje naar info@celan.nl.

Werkschriften zijn te bestellen op **www.celan.nl**.

Redactieteam

Jeroen Brinkman, Frank van Ginkel, Annette Heym, Sabine Jentges, Joke Ketel, Pieter Kuipers, Helly Oestreicher, Dirk Parijs, Paul Sars (eindredactie), Bart Schillings, Anne Smit Arends, Jacinta Timmers, Derk Venema, Frederick Vosters, Henk Willems. M.m.v. Marc van Berkel, Hilde Dubois, Stijn Heusschen, Suzanne Immers, Sharon Semeijn, Anouk Steinmann, Monique Streutjes, Bianca Harren, Laurent Sprooten, René Scheeren en Anneke van der Putte.

bureau ketel
ONTWERP EN
COMMUNICATIE

Radboud Universiteit

